

Орлянський Володимир Семенович

Реформи відродження

УДК 323.172(477)

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2023-6.4>

Орлянський Володимир Семенович
доктор історичних наук, професор,
професор кафедри «Політологія
та право»

Національного університету

«Запорізька політехніка»

вул. Жуковського, 64, Запоріжжя,
Україна

ORCID: 0000-0001-6356-2252

Використання терміна «Диво» не вітається у науковому середовищі, особливо коли це стосується вивчення політичних та соціальних процесів. У той же час, дуже важко пояснити здійснення деяких соціально-політичних процесів, які не повинні були статися, а вони відбувалися. Надто буденно проходили повідомлення про хід реалізації адміністративних реформ та створення громад. По суті, відбулися революційні зміни. У багатьох європейських країнах подібні реформи проходять впродовж тривалого часу існування демократичної політичної системи. В Україні ці реформи почали реалізовуватися паралельно із реальною демократизацією в країні.

Проголошення незалежності не стало початком реформ, довелося пройти тривалий шлях уже в умовах незалежності, щоб розпочати демократичні перетворення. Вже в перші роки реалізації реформи показали позитивні результати. Цілком закономірно можуть порушуватися питання про причини таких результатів – як народ, який прожив протягом десятків поколінь у різних тоталітарних системах, який не знав азів життя в умовах демократії, так швидко зміг перейти до життя в нових реаліях.

Нестача часу для еволюційного проведення реформ сприяла тому, що територіально-адміністративні зміни запроваджувалися адміністративним шляхом. Подібним шляхом було запущено два процеси. Реформа децентралізації дозволила залучити частину населення – учасників революційних подій – до революційного перетворення системи місцевого самоврядування. Для більш пасивної частини населення створювалися умови, за яких їх життя об'єктивно змінювалося і вони починали жити по-новому, тому що за старим порядком життя вже було неможливе.

Закликаючи до прояву соціальної активності, влада створювала і умови, які вимагали саме такої участі. А далі, в країні, що не знала азів демократичного життя, почали створюватися найдемократичніші органи управління – органи місцевого самоврядування. Країна була та сама, змінився народ. За короткий проміжок часу Україна спромоглася зробити революційний ривок на шляху свого розвитку. В українській історії стався досить неординарний випадок, коли відродження параметрів традиційних елементів соціально-політичного життя українського суспільства, які були втрачені ще кілька століть тому, стали необхідним елементом для руху вперед. Емоційні сплески дозволили нації відкинути національні наративи, які були штучно створені радянською системою. Архаїчну Україну було знищено ще задовго до цього.

Ми вважаємо, що поєднання подібних чинників дозволило українському народу на очищених теренах національної пам'яті за допомогою національного відродження почати створювати українську націю. Зміни щодо організації нової системи місцевого управління та децентралізації політичної влади виявилися реформами, які дозволили відродити демократичне українське суспільство.

Ключові слова: *міське самоврядування, реформи, територіальні громади, Національне відродження.*

Вступ. Реформа державного управління є закономірним етапом для будь-якої країни, що обрала шлях прогресу. Проголошення незалежності України не стало початком реформ в країні. Довелося пройти тривалий шлях вже в умовах незалежності, очищувальний Помаранчевий майдан, криваву Революцію гідності, щоб розпочати демократичні перетворення. Приступаючи до реальних перетворень на такому пізньому етапі незалежності, реформу з децентралізації довелося проводити в широкому діапазоні. Цей процес супроводжувався створенням нової системи органів місцевого самоврядування, реформуванням адміністративно-територіального устрою та управління на районному рівні. Вже перші роки перетворень показали позитивні результати. Цілком закономірно можуть порушуватися питання про причини таких результатів – як народ, який прожив протягом десятків поколінь у різних тоталітарних системах, який не знав життя в умовах демократії, так швидко зміг перейти до життя в нових умовах.

Мета роботи. Дослідження залежності позитивних наслідків реформ децентралізації політичної влади в Україні від ментальних зламів, що сталися у соціально-психологічній свідомості українців, у ході відродження національної духовності, пам'яті, історії, що дозволило вже на ранніх етапах реалізації реформ досягти стійких позитивних тенденцій.

Методи дослідження. У роботі використовувались загальнонаукові й спеціальні методи дослідження. Основними були: історичний, порівняльний, системний. Історичний метод дозволив простежити заходи, що відбувалися у рамках реформ; системний метод дозволив виявити у різноманітних заходах цілісність спрямування реформ; порівняльний метод дозволив зіставити та визначити, наскільки заходи сприяють процесу децентралізації. У процесі роботи використовувалися також аналіз і синтез, порівняння та узагальнення.

Результати. Усі країни, які йшли шляхом демократизації, проводили реформи з децентралізації

влади, розширювали функції органів місцевого самоврядування, що дозволяло свідчити про розвиток процесу демократизації. Для більшості європейських країн цей процес, з певною умовністю, проходив шляхом поетапного розвитку демократії. Для України процес демократизації відбувався через численні затримки та проходив у тісному зв'язку з національним відродженням.

Лібералізація пострадянського режиму відбувалася вкрай бурхливо, ривками, з неодноразовим відхиленням в бік авторитаризму. Відсутність стійкого поступального, еволюційного руху з демократизації виступала додатковим чинником до процесу формування передумов для складання революційної ситуації. Усе це відбувалося на тлі накопичення, практично, у всіх верствах суспільства очікування змін. Вже з перших років незалежності йшов процес формування інституційної кризи. Існуюча радянська система управління, хоч і модернізована, все важче справлялася зі своїми функціями в умовах перехідного режиму, дедалі більше криміналізується. У той же час необхідно мати на увазі, що очікування змін ще не означає, що все суспільство було готове до реальних змін. Революція Гідності ліквідувала антиукраїнське, багато в чому криміналізоване політичне керівництво країною. Досить швидко, майже повністю, вдалося зруйнувати інституційний каркас влади. Революційні події охопили практично всю країну, проте, говорити про залучення всього населення України до революційних подій було б не зовсім коректно. Необхідно бути реалістом, щоб розуміти, що значна частина населення країни зайняла або вичікувальну позицію, або виявляла соціальну інертність до революційних подій. Необхідно враховувати і ту частину населення, яка революцію сприйняла негативно, а то й вороже.

Нестача часу для еволюційного проведення реформ сприяла тому, що територіально-адміністративні зміни запроваджувалися адміністративним шляхом. Подібним шляхом було запущено два процеси. Для частини населення, яке було учасником революційних подій та мало потенціал пасіонарності, створення нової адміністративної системи дозволило залучити їх, за своєю суттю, до революційного перетворення системи місцевого самоврядування. Для більш пасивної частини населення створювалися умови, за яких їх об'єктивно «примушували» облаштовувати своє життя по -новому, тому що по -старому вони жити вже не будуть.

Революція Гідності дала шанс Україні ще раз вийти на шлях національного державного будівництва. Ще раз українська національна еліта закликала народ України згадати своє славне минуле, свою історію боротьби за свободу та незалежність. Приклади звернення до свого історичного минулого, щоб йти вперед, не є чимось незвичним. За своїм драматизмом соціальні процеси, які пережи-

вала Україна, схожі на історію Ірландії та Шотландії. Нещодавно подібний «бум пам'яті» пережила Франція. Французи змогли зібрати сили, щоб зберегти те, що йде в минуле. Природа подібних процесів лягла в основу національної концепції відродження П'єра Нора [1].

За короткий проміжок часу Україна спромоглася зробити еволюційний ривок на шляху свого розвитку. В українській історії стався досить неординарний випадок, коли відродження параметрів традиційних елементів соціально-політичного життя українського суспільства, які було втрачено ще кілька століть тому, стали необхідним елементом для руху вперед. Емоційні сплески дозволили нації відкинути національні наративи, які були штучно створені радянською системою. Архаїчну Україну було знищено ще задовго до цього [2, 251].

Ми вважаємо, що поєднання подібних чинників дозволило українському народу на очищених теренах національної пам'яті за допомогою національного відродження почати створювати українську націю та демократичний устрій суспільства.

Історії перетворень кожної громади гідні свого вивчення. Ми розглянемо ті, які найяскравіше відображають сутність теми, яку ми обговорюємо. Кожен із розглянутих прикладів непоодинокий, швидше вони типові кожен у своєму прояві.

Заповідник світового значення, сотні тисяч туристів та кілька тисяч місцевих жителів, які не мають нормальних доріг та світла. Вибір туристичної сфери пріоритетним напрямом розвитку був очевидний. Фактично з нуля довелося створювати інфраструктуру. Значимою, раніше невідомою, можна відзначити появу великої кількості інтузіастів, які готові були змінювати не тільки своє життя, але і життя громади, змінити радянський песимізм мешканців громади на європейський оптимізм. Отримавши землю навколо заповідника, у громаді усвідомили свій кривий інтерес у створенні туристичної інфраструктури. Спільно з адміністрацією заповідника тільки в перший рік було розроблено понад тридцять нових локацій та маршрутів, які раніше не входили для відвідування. Керівництво заповідника також усвідомило вигоду від співпраці з громадою, що також можна віднести до новизни відносин. Вже є чим похвалитися, планів на майбутнє ще більше, головне, що у більшості жителів громади сформувалося тверде переконання, що у них виникла перспектива [3].

Щоб побачити, які тектонічні зміни відбуваються в українському суспільстві, необхідно звернути увагу на те коло питань, які виділяються в громадах як пріоритетні. Серед безлічі нагальних проблем можна виділити такі: сільські дороги, природоохоронні проблеми та сміття. Це ті проблеми, на які радянська влада не звертала уваги, а до Революції Гідності влада відсувала їх вирішення на потім.

Так, Верхньорогачинська громада була утворена в 2020р. Класичний приклад депресивного регіону. Соціально-психологічного потенціалу для самостійного об'єднання у районі не виявилось. Адміністративним шляхом було створено нову політичну інституцію і диво: вже у нових умовах стала зароджуватися соціальна активність. Вирішуючи нагальні проблеми, керівництво громади вперше за багато років порушило питання про сільські дороги. Ідея купівлі мініасфальтового заводу стала пріоритетною метою, якою стала жити вся громада [4].

Проблема очищення та повноцінного відновлення річки Рось десятиліттями обговорювалась у радянських, а потім і в українських державних структурах. Все завершувалося малобюджетними або фрагментарними проектами, які ніяк не впливали на вирішення проблеми річки. Зовсім інший рівень обговорення проблеми річки відбувається у керівництві Богуславської громади. Тепер очищення річки стали розглядати як складову частину туристичної сфери громади, як складову частину альтернативного сільського господарств при розгляді питань розширення виробничих площ. Заходи по вирішенню проблеми, пов'язаною з річкою, були внесені до прийнятої Стратегії розвитку на 2022–2027 роки. Керівництво громади вирушило за допомогою та підтримкою не в районні та обласні державні інстанції, а до сусідніх громад, для яких проблеми по річці були близькі та зрозумілі [5].

Серед першої хвилі утворення громад була Давидівська громада Львівщини. Вдале розташування під самим містом, гарне бюджетне наповнення, помітне покращення інфраструктури, соціальна активність мешканців, відповідальне керівництво громади – начебто все гаразд. Сміття. Прокляття всіх сільських населених пунктів. Необхідно мати на увазі, що ставлення до сміття в місті та в селі різняться. Як правило, селяни категорично не погоджуються на пропозицію платити за вивіз сміття. Ситуація емоційно зайшла в глухий кут, коли майже всі місцеві жителі виступили проти проекту будівництва сміттєпереробного заводу. Надія на старост у питанні контролю над екологією не спрацювала. Потрібно було шукати зовсім неординарне, як для села, рішення, щоб вийти з глухого кута. Потрібно було майже два роки, щоб знайти зовсім нестандартний вихід із ситуації. Було ухвалено рішення створити в громаді посаду еколога, на яку було запрошено людину з боку. За спеціальне екіпування та технічне оснащення його прозвали екошерифом. Повсякденний адміністративний контроль та широка роз'яснювальна робота серед населення дала ефект не відразу, а аж на другий рік діяльності екошерифа. Цілком правильно було обрано напрямком природоохоронної роботи у поєднанні з напрямком роботи

з дітьми. Уроки захисту навколишнього середовища завжди викликали живий інтерес у дітей, вони ж, як правило, стають його першими помічниками [6].

Головні висновки з прикладів, що розглядаються, полягають у тому, що керівництво громад почало вирішувати проблеми, які попередня влада не вирішувала, тільки прив'язка влади до інтересів населення і постійний контроль знизу, робить владу інструментом виконання волі народу.

Наступні приклади стосуються появи нової категорії людей. При авторитарній владі в низових органах влади існував прошарок людей, які мали горду назву - активісти. Як правило, це були довірені особи влади, наскільки їм довіряли люди - питання риторичне. Нові політичні реалії породили новий пласт соціально активних людей, уже тих, кому люди довіряли. Йтиметься про старост.

Наведемо приклад, що вдалося зробити старості села Яківка Обертинської громади Івано-Франківської області. Свою роботу староста села розпочав із створення вуличних комітетів із 3–4 людей, яким довіряли усі мешканці вулиць. Абсолютна довіра дозволяла робити різні дії: і гроші збирати, і людей на толоку запрошувати. Головним болем села була розбита дорога, яка не ремонтувалась декілька десятиліть, при тому, що це був єдиний шлях, по якому можна було доїхати до села. Передача дороги в муніципальну власність остаточно зробила її ремонт нездійсненним. З ідеєю зробити ремонт самотужки виступив староста села. Зваживши свої сили, ідею підтримали активісти вуличних комітетів. Не просто було в цю ідею повірити мешканцям села, але так сталося. Зібравши майже половину необхідної суми та маючи підтримку всього села, староста почав обходити різні господарські структури. Наполегливість перемогла – потрібну суму було зібрано, дорога була прокладена. Довго не лише в районі цю подію називали «Казка про дорогу». По суті, відбулася реалізація ініціативи місцевих жителів, влади громади та місцевого бізнесу. Що означає 3,3 км для країни? Для селян це був прорив у нове життя! [7].

Ще один приклад: невелика сільська Миколаївська громада на Дніпропетровщині, про яку говорили, що це гарбузовий край. Пропозиція старости Петровського старостату виготовляти з гарбузів цукати стала ідеєю, навколо якої зібралася група активних селян. Довіра і завзяття дозволили не тільки почати виготовляти задумане, але створити свій торговий знак – «Герцевські крафтоліки». Торговий знак отримав популярність. Отримання гранду дозволило збільшити виробничу базу та розширити асортимент цукатів. Успіх допомагає сміливим! Продукція під цією маркою стала виходити на європейський ринок. Ентузіазм захопив усе село і навіть громаду, почалася справжня робота з вивчення смаку покупців, почали створю-

вати свої рецепти, стали робити цукати з яблук, кабачків, черешні, вишні, айви, сливи, трав'яні чаї; перед війною налагодили випуск пастили. Початок війни породив депресію, і знову заклик старости підняв людей на роботу. Знову ми бачимо колективне бажання братися за будь-яку потрібну роботу. Окрім уже знайомого – ліпити, варити, пекти, смажити, з'явилася ідея виготовлення сухих супів та борщів. Об'ємність та складність виробничого процесу дали можливість залучити до роботи людей не лише з громади, а й навколишніх сіл [8].

Приклад іншого плану, коли навіть невдачі, які були при утворенні громади, не зупинили самого процесу перетворень, не зупинили наростання соціальної активності, відкритої політикою децентралізації.

Через численні бюрократичні негаразди з вини Херсонської держадміністрації, Голопристанська громада змогла виділитися досить пізно, аж у 2019 р. Систематизувавши бюджетні надходження, вже в перший рік вдалося реалізувати низку важливих інфраструктурних проектів. Громада вважалася благополучною у самозабезпеченні. Через рік адміністративним рішенням до громади були приєднані ряд сіл, які перебували в жахливому стані. Подібна ситуація не породила антагонізму в керівництві громади. Протягом наступного року більша частина бюджету була витрачена на терморемонт навчально-виховних установ у всіх населених пунктах. Мало було зроблено за рік, проте значно більше, ніж за попереднє десятиліття. Широкий простір був відкритий для реалізації різних ініціатив у туристичній сфері. Лише організація туристичного містечка під назвою «Зелені хутори Таврії» дала роботу понад ста мешканцям громади та до чверті мільйона бюджетних надходжень у перший рік свого існування [9].

Висновки. Вже перші роки роботи нових громад, навіть у не дуже успішних проектах, показали, що реформа працює, більшість людей прийняли зміни і почали брати участь у їх роботі. Навіть у тих громадах, які були складені адміністративним шляхом, помітна була соціальна активність. Головним іспитом для нової політичної системи управління на місцях стала повномасштабна війна, адміністративна система витримала загалом. Витримали також громади, які тимчасово опинилися в умовах окупації. Негідники та зрадники були скрізь та завжди, не обійшлося без них і у наших громадах. Але ні одна громада на окупованому Півдні не заявили про сепаратизм.

Війна зупинила процеси реформування в нашій країні, але вона не зупинила життя у громадах, воно продовжується. Все це може бути доказом того, що успіх реформ лежить у духовній площині. Успішність реформ у країні виявилася не стільки

у їхній якості проведення, а в тому, що духовно звільнений народ України сприйняв реформи як частину свого життя. За своєю сутністю реформи щодо організації нової системи місцевого управління та децентралізації виявилися реформами, які дозволили відродити демократичне українське суспільство.

ЛІТЕРАТУРА:

1. П'єр Нора Теперішнє, нація, пам'ять / пер. с фран. Андрій Рєпа. К: Кліо, 2014. 272с.
2. Світлана Набок Простір і пам'ять: на перехрестях контекстів. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України*, Вип. 5–6 (91–92), 2017, с. 244–253.
3. Асканія-Нова селищна об'єднана громада. URL: <https://decentralization.gov.ua/gromada/940/news>
4. Децентралізація Верхньорогачівської громади. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/13855>
5. Децентралізація у Богуславській громаді. URL: <https://kievvlst.com.ua/text/proekt-detsentralizatsiya-boguslavska-gromada-hoche-rozvivatisya-za-rahunok-investoriv-ta-turistiv>
6. Уроки децентралізації в Давидівській громаді. URL: <https://www.aus.org.ua/uspiky/zdobutky-davydivskoyi-otg-na-lvivshchyni>
7. Казка про дорogu. URL: <https://decentralization.gov.ua/newgromada/4004/news>
8. Децентралізація в Миколаївській громаді. URL: <https://petropavlivka.city/articles/231468/gerceviski-kraftoliki-nablizhayemo-peremogu-gotuyemo-ukrainskomu-vijsku-video>
9. Перемоги та труднощі Голої Пристані. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/13990>

REFERENCES:

1. Pier Nora Teperishnie, natsiia, pamiat / per. s fran. Andrii Riepa. K: Klio, 2014. 272 s.
2. Svitlana Nabok Prostir i pamiat: na perekhrestyakh kontekstiv. *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I.F. Kurasa NAN Ukrainy*, Vyp. 5–6 (91–92), 2017, s. 244–253.
3. Askaniia-Nova selyshchna ob'iednana hromada. URL: <https://decentralization.gov.ua/gromada/940/news>
4. Detsentralizatsiia Verkhnorohachivskoi hromady. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/13855>
5. Detsentralizatsiia u Bohuslavskii hromadi. URL: <https://kievvlst.com.ua/text/proekt-detsentralizatsiya-boguslavska-gromada-hoche-rozvivatisya-za-rahunok-investoriv-ta-turistiv>
6. Uroky detsentralizatsii v Davydivskii hromadi. URL: <https://www.aus.org.ua/uspiky/zdobutky-davydivskoyi-otg-na-lvivshchyni>
7. Kazka pro dorohu. URL: <https://decentralization.gov.ua/newgromada/4004/news>
8. Detsentralizatsiia v Mykolaiivskii hromadi. URL: <https://petropavlivka.city/articles/231468/gerceviski-kraftoliki-nablizhayemo-peremogu-gotuyemo-ukrainskomu-vijsku-video>
9. Peremohy ta trudnoshchi Holoï Prystani. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/13990>

Renaissance reforms

Orlyanskyi Volodymyr Semenovych

Doctor of Historical Sciences, Professor,
Professor at the Department of Political
Science and Law
National University Zaporizhzhia
Polytechnic
Zhukovskoho str., 64, Zaporizhzhia,
Ukraine
ORCID: 0000-0001-6356-2252

The use of the term «Miracle»; is not welcome in the scientific community, especially when it concerns the study of political and social processes. At the same time, it is very difficult to explain the implementation of some socio-political processes that should not have happened, but they did. Reports about the implementation of administrative reforms and the creation of communities were all too common. In essence, there were revolutionary changes. In many European countries, similar reforms have been taking place for a long time of the existence of a democratic political system. In Ukraine, these reforms started to be implemented in parallel with real democratization in the country.

The declaration of independence was not the beginning of reforms, it was necessary to go a long way already in the conditions of independence to start democratic transformations. Already in the first years of implementation of the reform, positive results were shown. Quite naturally, questions may be raised about the reasons for such results – how a people who lived for dozens of generations in various totalitarian systems, who did not know the basics of life in democratic conditions, were able to move to life in new realities so quickly.

The lack of time for the evolutionary implementation of reforms contributed to the fact that territorial administrative changes were introduced administratively. Two processes were launched in a similar way. The decentralization reform made it possible to involve part of the population - participants in the revolutionary events – in the revolutionary transformation of the local self-government system. For the more passive part of the population, conditions were created under which their lives objectively changed and they began to live in a new way, because life was no longer possible under the old order. While calling for the manifestation of social activity, the authorities also created the conditions that demanded such participation. And then, in a country that did not know the basics of democratic life, the most democratic governing bodies – local self-government bodies – began to be created. The country was the same, the people have changed.

In a short period of time, Ukraine managed to make a revolutionary leap on the way of its development. In Ukrainian history, a rather extraordinary case occurred, when the revival of the parameters of the traditional elements of the socio-political life of Ukrainian society, which were lost several centuries ago, became a necessary element for moving forward. Emotional outbursts allowed the nation to reject national narratives that were artificially created by the Soviet system. Archaic Ukraine was destroyed long before that. We believe that a combination of similar factors allowed the Ukrainian people to start creating the Ukrainian nation on the cleansed grounds of national memory with the help of national revival. Changes regarding the organization of the new system of local government and the decentralization of political power turned out to be reforms that allowed the revival of a democratic Ukrainian society.

Key words: local self-government, reforms, territorial communities, National revival.